

УДК 94:323.13:316.647.6(=161.2):343.13“1970”
DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2026.34.15>

КРИМІНАЛЬНІ СПРАВИ ПОБУТОВОГО ХАРАКТЕРУ ЯК МЕТОД БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ ДИСИДЕНТКИ ГАННИ МИХАЙЛЕНКО В 1970-Х РР.

Паска Ганна,

докторка філософії (PhD) за спеціальністю «Історія та археологія»,
наукова співробітниця Івано-Франківського краєзнавчого музею
ORCID ID: 0000-0003-3485-5392

Паска Богдан,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0002-5452-5254

У статті досліджено кримінальні справи побутового характеру, які виступали одним із засобів боротьби радянського режиму проти дисидентки Ганни Михайленко у 1970-х рр. Джерельна база статті включає раніше засекречені документи відкритої проти правозахисниці кримінальної справи з Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) в Одеській області, а також збірку матеріалів «Діагноз КГБ: шизофренія», у якій опубліковано інтерв'ю з нею та окремі документи з її справи. Автори ретельно аналізують передумови, перебіг і результати судових процесів проти Г. Михайленко в 1977 і 1979 рр. У роботі використано методи аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, ретроспективний, метод порівняння та зіставлення інформації з різних джерел для встановлення об'єктивної картини подій. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що окреслена проблема досі не стала предметом повноцінного вивчення у сучасній українській історіографії. Автори роблять висновок про те, що активна участь Г. Михайленко у правозахисному русі в Одесі не могла залишитися поза увагою Комітету державної безпеки (КДБ). Порушені проти неї кримінальні справи 1977 р. і 1979 р. були використані радянськими спецслужбами як інструмент цілеспрямованого морального тиску на дисидентку, її репутаційної компрометації та дискримінації в суспільстві. Обидва провадження ініціювалися в період активізації правозахисного руху, зумовленого створенням Української Гельсінської групи (УГГ). Слідство в цих справах мало формалізований характер. У перебіг розслідувань здійснювалося безпосереднє втручання органів КДБ, зокрема через тиск і залякування свідків. Переслідування Г. Михайленко у 1970-х рр. стало основою для розгортання нової репресивної кампанії проти неї, що призвела до фабрикації кримінальної справи 1980 р. за суто політичними статтями Кримінального кодексу (КК) УРСР і ув'язнення дисидентки в спеціальній психіатричній лікарні.

Ключові слова: Ганна Михайленко, Українська Гельсінська група (УГГ), Комітет державної безпеки (КДБ), український правозахисний рух, український дисидентський рух, радянський режим, політичні репресії.

Paska Bohdan, Paska Hanna. Criminal cases of a domestic nature as a method of the Soviet regime's struggle against dissident Hanna Mykhailenko in the 1970s

The article examines criminal cases of a domestic nature, which served as one of the means of the Soviet regime's struggle against dissident Hanna Mykhailenko in the 1970s. The source base of the article includes previously classified documents of a criminal case opened against the human rights activist from the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (SSA SSU) in the Odessa region, as well as a collection of materials “KGB Diagnosis: Schizophrenia”, which publishes an interview with her and some documents from her case. The authors carefully analyze the prerequisites, course and results of the trials against H. Mykhailenko in 1977 and 1979. The work uses methods of analysis and synthesis, problem-chronological, retrospective, and the method of comparing and contrasting information from various sources to establish an objective picture of events. The scientific novelty of the study lies in the fact that the outlined problem has not yet become the subject of full-fledged study in modern Ukrainian historiography. The authors conclude that the active participation of H. Mykhailenko in the human rights movement in Odessa could not remain unnoticed by the Committee for State Security (KGB). The criminal cases initiated against her in 1977 and 1979 were used by the Soviet special services as an instrument of targeted moral pressure on the dissident, her reputational damage and discrimination in society. Both proceedings were initiated during the period of the activation of the human rights movement, caused by the creation of the Ukrainian Helsinki Group (UHG). The investigation in these cases was of a formalized nature.

The KGB bodies directly intervened in the course of the investigations, in particular through pressure and intimidation of witnesses. The persecution of H. Mykhailenko in the 1970s became the basis for the launch of a new repressive campaign against her, which led to the fabrication of a criminal case in 1980 under purely political articles of the Criminal Code of the Ukrainian SSR and the imprisonment of the dissident in a special psychiatric hospital.

Key words: *Hanna Mykhailenko, Ukrainian Helsinki Group (UHG), Committee for State Security (KGB), Ukrainian human rights movement, Ukrainian dissident movement, Soviet regime, political repression.*

Постановка проблеми. Одним із методів боротьби радянського режиму проти учасників українського дисидентського та правозахисного руху в 1970-х рр. була фабрикація кримінальних справ побутового характеру, які формально не мали політичної складової, але фактично виконували функції репресивних заходів. Такі методи переслідувань проти свідомої частини українців мали сприяти формуванню негативного образу дисидентів у суспільній свідомості та, щонайважливіше, уникнути небажаного розголосу під час судових процесів у середовищі громадськості й за кордоном. У цьому контексті покажемо є приклад використання «побутових» судових розправ проти одеської дисидентки та правозахисниці Ганни Михайленко. Актуальність проблеми підсилюється відсутністю в українській історіографії комплексних наукових досліджень, які висвітлюють дисидентську та правозахисну діяльність Г. Михайленко.

Аналіз основних досліджень. Загальне становище українського дисидентського руху в 1970-х рр., його протистояння з радянським режимом, окремі аспекти діяльності Української Гельсінської групи (УГГ) висвітлюються в узагальнюючих працях Г. Касьянова [10], А. Русначенка [13], Ю. Данилюка й О. Бажана [6], Б. Захарова [9]. Специфіку й особливості руху опору радянському режиму на Півдні України простежено у статті Ю. Зайцева [8]. Дослідник Я. Секо виділив ключові етапи діяльності УГГ протягом 1976–1988 рр. [15]. У статтях Б. Паски висвітлено реакцію радянського режиму на створення цієї правозахисної організації, а також специфіку використання КДБ судових та позасудових репресивних методів для переслідування її учасників [12; 16]. Короткі біографічні нариси про учасницю гелсінського руху Г. Михайленко наявні в енциклопедичному довіднику «Рух опору в Україні: 1960–1990» [14], а також на сайті Харківської правозахисної групи [11]. Тим не менше, використання КДБ побутових справ проти дисидентки ще не ставало предметом вивчення в сучасній українській історіографії. Основою джерельної бази статті виступили раніше засекречені матеріали кримінальної справи проти Г. Михайленко, яка зберігається у Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ) в Одеській обл., а також збірка «Діагноз КГБ: шизофренія», у якій опубліковано інтерв'ю дослідника Ю. Зайцева з правозахисницею та окремі документи з її кримінальної справи [7].

Мета статті – всебічний та комплексний аналіз двох кримінальних справ побутового характеру, які виступали засобом приглушення громадської активності дисидентки Ганни Михайленко у 1970-х рр.

Виклад основного матеріалу. Ганна Михайленко (1929–2015) – перекладачка, дисидентка, учасниця правозахисного руху, неоголошена членкиня Української Гельсінської групи (УГГ). У 1951 р. внаслідок договору між СРСР і Польщею про обмін територіями була переселена з рідного с. Михновець Стрілківського району Дрогобицької обл. (воно було передано польській стороні) у с. Агафіївку Любашівського району Одеської області. У 1964 р. переїхала в Одесу, де долучилася до українського дисидентського руху. У 1971 р. познайомилася із Ніною Строкатою-Караванською [7, с. 22–23, 27].

У 1970-х рр. вона спільно з національно свідомими одеситами Ганною Голумбієвською, Василем Барладяну, Оленою Даніелян, Леонідом і Валентиною Сірими та ін., сформувала в Одесі неофіційну правозахисну групу. Учасники групи 5 грудня 1976 р. вийшли на протест до пам'ятника Пушкіну на Приморському бульварі, маючи інформацію, що в цей день у Москві мала відбутися схожа акція протесту російських дисидентів. Також Г. Михайленко організувала в Одесі покладання квітів до пам'ятника Т. Шевченку. Такі акції відбувалися 9 березня у день народження поета і 22 травня – в день його перепоховання у Каневі [7, с. 32].

У травні 1972 р. вона разом із друзями-одеситами протестувала під судом під час процесу Ніни Строкатої-Караванської, Олекси Різниківі й Олекси Притики [8, с. 427]. У 1975–1976 рр. виступила проти переслідувань та арешту одеського дисидента Леоніда Тимчука, засновника Громадського комітету захисту Ніни Строкатої, якого радянські спецслужби намагалися притягнути до кримінальної відповідальності за звинуваченням у хуліганстві. Зокрема, вона разом із однодумцями блокувала прокуратуру, влаштовувала пікети, писала заяви протесту, наслідком чого стало звільнення Л. Тимчука на поруки. З метою уникнення провокацій дисидентка також супроводжувала його під час викликів на допити, оскільки на вулиці за ним постійно стежили невідомі особи (очевидно, завербовані КДБ) [2, арк. 224–228; 4, арк. 249; 7, с. 31].

Згодом відстоювала інтереси мистецтвознавця Василя Барладяну – учасника правозахисного руху в Одесі, затриманого каральними органами в березні 1977 р. У червні цього ж року його було засуджено до трьох років позбавлення волі у колоніях загального режиму за ст. 187, ч. I КК УРСР¹. Під час ув'язнення у В. Барладяну розвинулася гіпертонія та інші супутні захворювання. Тому Г. Михайленко разом із його дружиною Валентиною неодноразово зверталася з клопотаннями та колективними заявами до вищих органів влади, інформуючи про ненадання в'язню належної медичної допомоги та вимагала його дострокового звільнення за станом здоров'я [2, арк. 248–250 зв; 4, арк. 33, 249; 7, с. 31]. Окрім цього, вона надавала матеріальну підтримку репресованим, надсилаючи продуктові посилки та грошові перекази політв'язням, зокрема Стефанії Шабатурі, Івану Світличному, В. Барладяну, Л. Тимчуку та ін. [4, арк. 249]. Наприкінці 1970-х рр. Г. Михайленко за доручення київської дисидентки Оксани Мешко, активної учасниці УГГ, виготовляла рукописні документи, що стосувалися фактів порушення прав людини в СРСР [2, арк. 268].

Громадська та політична діяльність Г. Михайленко, а також її відмова в 1977 р. від співпраці з КДБ призвели до переслідувань та фабрикації кримінальних справ побутового характеру. Першу справу проти дисидентки було інспіровано в 1977 р. – нібито за побиття учнів середньої школи № 1, у якій вона працювала на посаді бібліотекарки. Провадження відкрито 20 травня цього року на основі матеріалів адміністрації навчального закладу. Дії обвинуваченої кваліфіковано за ст. 107, ч. II КК УРСР² [3, арк. 68–69].

Ще перед порушенням цієї кримінальної справи, Г. Михайленко у травні 1977 р. намагалися притягнути до відповідальності за значну нестачу бібліотечних книг, пов'язану з пограбуванням закладу освіти. Ні директор школи, ні міліція не погодилися скласти акт про крадіжку. З ініціативи адміністрації школи було створено комісію задля перевірки обліку книг та вжиття відповідних заходів. Частково перекривши власними книгами нестачу викраденої літератури, Г. Михайленко тоді unikнула кримінального переслідування [7, с. 40–41].

Аби протистояти безпідставним звинуваченням, Г. Михайленко систематично надсилала скарги та заяви до вищих владних інстанцій. Зокрема, 2 червня 1977 р. вона підготувала скаргу прокурору УРСР Федору Глуху, де йшлося про те, що працівники обласної прокуратури Чорнобай і Сандульська, а також співробітник одеського відділу КДБ Ковалевич причетні до фабрикації кримінальної справи по звинуваченню її у побитті школярів. Останній, за словами Г. Михайленко, погрожував «вимести [її] мітлою зі школи», не маючи на це жодних законних підстав. На думку правозахисниці, причиною переслідувань з боку КДБ став захист нею інтересів дисидента Л. Тимчука, якого у 1975 р. теж намагалися засудити за надуманими звинуваченнями. Вона просила прокурора вислати в Одесу свого представника для розслідування цієї ситуації і вжити заходів для припинення безпідставних переслідувань органами держбезпеки, які мали безпосередній вплив на перебіг слідства [2, арк. 243–247].

У цій скарзі Г. Михайленко також інформувала прокурора Ф. Глуха про подію, яка трапилася з нею кількома роками раніше та не була належно розслідувана з огляду на втручання КДБ. 14 квітня 1973 р. у дворі школи на дисидентку напала група школярів, які, за її свідченнями, перебували у стані наркотичного сп'яніння. Після зробленого зауваження щодо заборони куріння під час навчального процесу підлітки завдали їй тяжких тілесних ушкоджень, що стало причиною її звернення по медичну допомогу. Попри подану заяву, ані прокуратура Іллічівського району м. Одеси, ані міліція не вжили заходів для притягнення винних до відповідальності. Відсутність належного реагування з боку правоохоронних органів Г. Михайленко пов'язувала з вказівками КДБ. Про зазначений вище інцидент вона також повідомляла в заяві на адресу народного суду Іллічівського району м. Одеси від 10 листопада 1977 р. [2, арк. 215–216, 243–247].

Постановою слідчого від 29 червня 1977 р. справу про побиття дітей закрили через відсутність у діях обвинуваченої складу злочину. Однак 8 липня цього ж року рішенням прокурора Іллічівського району м. Одеси цю постанову було скасовано, а справу відправлено на додаткове розслідування [2, арк. 243–247]. Г. Михайленко інкримінували побиття дев'яти учнів, що слугувало формальним обґрунтуванням кримінального переслідування [3, арк. 71].

Під час допитів 30 травня і 28 липня дисидентка своєї вини не визнала, стверджувала, що дітей ніколи не била, а кримінальна справа, відкрита за ст. 107, ч. II КК УРСР, є інспірованою радянськими спецслужбами, які «самі порушують закон, а роблять вигляд, що стоять на його сторожі». Зазначала, що в СРСР «мають місце переслідування громадян за їхні переконання». Крім того, у письмових показах

1 Поширювання завідомо неправдивих вигадок, які паплюжать радянський державний і суспільний лад.

2 Умисне нанесення удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю.

детально охарактеризувала свої відносини з тими учнями, яким нібито завдавала тілесних ушкоджень. Вона писала, що директорка школи проводила з ними індивідуальні бесіди, під час яких схилила їх до надання свідомо неправдивих свідчень. В обмін на такі покази школярам обіцяли сприяння у складанні іспитів. Крім того, зазначені учні відзначалися систематичними порушеннями дисципліни й незадовільною поведінкою у навчальному закладі, що об'єктивно викликало сумніви щодо достовірності їхніх свідчень [2, арк. 253–254, 258–265; 3, арк. 69].

1 серпня 1977 р. Г. Михайленко надіслала скаргу першому секретарю Одеського обкому КПУ М. Кириченкові. У ній вона висловлювала незадоволення поведінкою окремих співробітників КДБ, які спільно з прокурором Іллічівського району Глобою та директором середньої школи № 1 Ганною Николенко сфабрикували проти неї кримінальну справу [2, арк. 251–252].

У заяві від 24 серпня цього ж року, адресованій прокурору Одеси Арнаутову та прокурору УРСР Ф. Глуху, Г. Михайленко характеризувала директора школи як «нездібного керівника». За її словами, Г. Николенко не володіла належними управлінськими якостями, внаслідок чого у навчальному закладі панувала атмосфера недисциплінованості як серед учнів, так і серед педагогічних працівників. Фактичне керівництво школою здійснювала заступниця директора Розалія Розова, яка, за словами Г. Михайленко, спільно зі своїми однодумцями вдавалася до внутрішніх інтриг з метою усунення від роботи небажаних співробітників. Г. Михайленко стверджувала, що негативне ставлення до неї у колективі було зумовлене її національною позицією. Водночас, з огляду на хронічні захворювання – бронхіальну астму, серцево-легеневі патології та онкологію, – вона перебувала у стані постійної фізичної слабкості, що, за її твердженням, унеможлиблювало вчинення нею фізичного насильства щодо старшокласників. У цій заяві Г. Михайленко вимагала вжити ряд заходів, щоб покарати наклепників, припинити антиконституційні переслідування українців і української мови у цій школі [2, арк. 229–239]. 14 вересня 1977 р. у заяві на ім'я заступника прокурора Одеської області Г. Михайленко висловила різке незадоволення впливом КДБ на хід слідства. Просила долучити до справи заяви батьків, які давали їй позитивну характеристику. Ці заяви знаходилися у секретаря Іллічівського райкому Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) Л. Сорокіної і не бралися до уваги слідством [2, арк. 213–214].

З метою цілеспрямованої дискредитації Г. Михайленко серед громадськості Одеси 23 жовтня 1977 р. у газеті «Прапор комунізму» було опубліковано замовну статтю під назвою «...В ком совість не чиста», авторкою якої була кореспондентка Тамара Проценко. У публікації поширювалися відомості про нібито побиття дітей обвинуваченою, а зміст інтерв'ю подавався у спотвореному вигляді. За допомогою емоційно забарвлених висловлювань у читачів формувався негативний образ Г. Михайленко, зокрема: «А коли мова заходить про потерпілих, очі спалахують злобою, із її уст ллюються далеко не педагогічні слова». Водночас у статті згадувалося про анонімні телефонні дзвінки з погрозами, які нібито надходили до редакції газети від її імені напередодні публікації матеріалу, що додатково посилювало ефект публічного осуду дисидентки та мало відіграти важливу роль під час суду [4, арк. 249].

10 листопада цього ж року відбувся суд над Г. Михайленко. За вироком кримінальну справу було закрито відповідно до указу президії Верховної Ради СРСР від 4 листопада 1977 р. «Про амністію у зв'язку з 60-річчям Великої Жовтневої соціалістичної революції» [3, арк. 70–71]. Зі слів Г. Михайленко, напередодні суду вчителі ходили по домівках учнів школи та скликали батьківські збори, під час яких змушували батьків відмовлятися від своїх підписів на підтримку дисидентки. Тому на суд майже не було викликано свідків захисту [2, арк. 217–223; 7, с. 102–105]. У інтерв'ю досліднику Ю. Зайцеву (записаному 5–6 серпня 1997 р.) Г. Михайленко розповідала, що допомогли їй потрапити під амністію перший заступник прокурора і начальник слідчого відділу обласної прокуратури Леонард Бухтіяров та прокурор з кримінального відділу Анатолій Мудров, які свідомо затягували розгляд справи і не надавалися тиску з боку КДБ [7, с. 42].

Після звільнення зі шкільної бібліотеки 26 червня 1977 р. Г. Михайленко відмовлялися у прийнятті на роботу, а якщо і оформляли – то на тимчасовій основі. До відкриття другої кримінальної справи побутового характеру у серпні 1979 р. вона змінила щонайменше три місця роботи. 18 січня 1979 р. хтось зі знайомих запропонував дисидентці роботу на Одеському міжгалузовому підприємстві залізничного транспорту [4, арк. 2]. Напередодні вторгнення СРСР в Афганістан цей завод виконував об'ємні військові замовлення, виготовляв тягачі для ракет і фургони для систем зв'язку [7, с. 43].

Працюючи на підприємстві, Г. Михайленко систематично зазнавала провокацій із боку окремих працівників, які часто перебували в стані алкогольного сп'яніння. Їм було дано вказівку провокувати свою колегу на конфлікти, щоб дискредитувати та в майбутньому мати змогу притягнути до відповідальності. Вони в сусідній із Г. Михайленко кімнаті демонстративно грали в доміно, голосно розмовляли, стукали по столах, створюючи умови, що унеможлиблювали нормальну працю. Як згадувала

дисидентка, «після тієї роботи боліла кожна клітинка мозку». На її зауваження припинити шум вони не реагували. Якогось разу Г. Михайленко забрала в них доміно, за що їй викрутили руку, а після – написали заяву про нібито образи на їх адресу [7, с. 44].

Важливим джерелом для дослідження подальших репресивних намірів радянських спецслужб є заява Г. Михайленко, адресована ідеологічному відділу ЦК КПУ від 11 січня 1978 р. У ній наводяться міркування, що свідчать про усвідомлення дисиденткою загрози подальших переслідувань. Зокрема, вона зазначала: «По багатьох признаках я відчуваю, що над моєю головою висить нова кримінальна справа, яка буде сфабрикована краще, ніж попередня [2, арк. 217–223; 7, с. 102–105].

Упродовж 1978–1979 рр. щодо Г. Михайленко органи КДБ почали здійснювати комплекс заходів оперативного та попереджувально-профілактичного характеру, що мали стати підґрунтям для активізації подальшого репресивного тиску [12, с. 121]. 15 березня 1978 р. у квартирі Миколи Буйненка, з яким вона познайомилася у березні 1977 р. під час вшанування пам'яті Т. Шевченка біля його пам'ятника, було проведено обшук. У його результаті вилучено книгу Олександра Солженіцина «Архіпелаг ГУЛАГ», яку, за словами М. Буйненка, він отримав саме від Г. Михайленко [5, арк. 110]. 21 квітня 1978 р. органи КДБ пред'явили дисидентці офіційне застереження за нібито поширення нею «ідейно шкідливої» літератури. У письмовому поясненні на ім'я начальника одеського управління КДБ вона заперечувала факт передачі зазначеної книги [5, арк. 44–45 зв]. За її словами, М. Буйненко придбав «Архіпелаг ГУЛАГ» на базарі, але під тиском спецслужб був змушений сказати, що отримав її від Г. Михайленко [1, арк. 205].

13 липня 1978 р. у її квартирі було проведено обшук і вилучено 122 документи: листи від В. Барладяну, С. Шабатури, телеграми, протестні заяви, ніж (як холодну зброю) тощо. Ці матеріали у травні 1980 р. були приєднані до третьої кримінальної справи, відкритої проти дисидентки [4, арк. 94–96]. Після незаконного обшуку Г. Михайленко зверталася зі скаргою до прокуратури Одеської області. У відповідь 31 серпня 1978 р. їй було повідомлено, що нібито працівники міліції допустили помилку, порушивши окремі норми процесуального кодексу, за що отримали строге попередження. У той же час дисидентці повідомляли, що під час обшуку вилучили літературу «ідейно-ворожого змісту, у зв'язку з чим Вас неодноразово попереджали про відповідальність...» [7, с. 120].

На 1979 р. припав пік боротьби радянського режиму з українським правозахисним рухом. Почастішали провокації, фабрикувалися суто кримінальні справи, здійснювалися побиття членів УГГ, під час обшуків підкидалися незаконні речі тощо [9, с. 132; 10, с. 207]. Цілком імовірно, що проти Г. Михайленко, яка неофіційно брала участь у діяльності УГГ, застосовувалися схожі методи залякування. Дивним видається той факт, що 29 липня 1979 р. вона потрапила у лікарню із забоем голови та струсом мозку. В історії хвороби зазначено, що тілесні пошкодження були завдані їй сусідом і призвели до тимчасової втрати свідомості. Виписали правозахисницю з лікарні 7 серпня, а через три дні проти неї було порушено другу кримінальну справу [4, арк. 79–79 зв]. У своєму інтерв'ю Ю. Зайцеву Г. Михайленко розповідала про численні провокації з боку КДБ – переслідування на вулиці, побиття та, щонайменше, дві спроби вбивства у власній квартирі невідомими кримінальними злочинцями [7, с. 38–39].

10 серпня 1979 р. народним судом Ленінського району м. Одеси щодо Г. Михайленко було відкрито кримінальне провадження за ст. 126 КК УРСР³. Підставою для її відкриття була заява працівника Одеського міжгалузевого підприємства залізничного транспорту Володимира Щенявського, який стверджував, що в робочий час зазнавав від неї образ і принижень. Згодом В. Щенявський подав ще одну заяву, у якій звинуватив колегу в поширенні за місцем його проживання свідомо неправдивих відомостей про нього та просив притягнути дисидентку до відповідальності за наклеп. На підставі цієї заяви проти Г. Михайленко було порушено ще одну справу за ст. 125 ч. I КК УРСР⁴, яку об'єднали із відкритою раніше. У відповідь на це Г. Михайленко 29 серпня 1979 р. звернулася до суду із зустрічною скаргою на В. Щенявського і просила притягнути його до відповідальності за ст. 107, ч. I та ст. 126 КК УРСР [3, арк. 60–62].

11 вересня 1979 р. у відкритому судовому засіданні було розглянуто кримінальні справи щодо Г. Михайленко та В. Щенявського. За результатами їх розгляду вину підсудної доведено та призначено покарання у вигляді одного року виправних робіт зі стягненням 20 % її заробітної плати на користь держави. У той же час В. Щенявського суд виправдав. Вирок суду ухвалою судової колегії у кримінальних справах Одеського обласного суду від 19 жовтня 1979 р. було залишено без змін [3, арк. 62, 65]. Дисидентка вважала своє засудження політичним замовленням каральних органів.

3 Образа, тобто умисне приниження честі і гідності особи, виражене в непристойній формі.

4 Наклеп, тобто поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу.

Каральні органи прагнули відлучити Г. Михайленко від доступу до оборонного підприємства. Тому 1 листопада 1979 р. під значним тиском вона змушена була звільнитися з роботи та перейшла працювати на посаду старшої комірниці на склад Одеського заводу ковальсько-пресових автоматів. На цьому підприємстві в подальшому, напередодні свого третього арешту в лютому 1980 р., Г. Михайленко переховувала частину заборонених документів, зокрема, телеграми від О. Мешко [7, с. 38–39]. Зрештою, на початку 1980 р. КДБ розпочав проти Г. Михайленко відкриті політичні переслідування – пущено в хід третю кримінальну справу вже за політичною ст. 62, ч. I КК УРСР⁵. Суд виніс вирок про примусове лікування дисидентки у Казанській психіатричній лікарні спеціального типу, де вона провела 7 років [14, с. 490].

Таким чином, активна участь Г. Михайленко у правозахисному русі в Одесі не могла залишатися поза увагою органів КДБ. Порушені проти неї кримінальні справи 1977 р. і 1979 р. були використані радянськими спецслужбами як інструмент цілеспрямованого морального тиску на дисидентку, її репутаційної компрометації та дискримінації в суспільстві. Обидва провадження ініціювалися в період активізації правозахисного руху, зумовленого створенням УГГ. Слідство у цих справах мало формалізований характер. У перебіг розслідувань здійснювалося безпосереднє втручання органів КДБ, зокрема через тиск і залякування свідків. Переслідування Г. Михайленко у 1970-х рр. стало основою для розгортання нової репресивної кампанії проти неї, що призвела до фабрикації кримінальної справи 1980 р. за суто політичними статтями КК УРСР і ув'язнення дисидентки в спеціальній психіатричній лікарні..

Перспективними напрямками подальшого дослідження проблеми є аналіз третьої кримінальної справи проти Г. Михайленко 1980 р. і вивчення практики використання каральної психіатрії як одного з методів боротьби з інакодумством на території УРСР.

Література:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ) в Одеській обл. Спр. 16260-п Кримінальна справа № 256 щодо Михайленко Ганни Василівни, яка здійснила суспільно-небезпечну дію, передбачену ст. 62, ч. 1 КК УРСР. 20 лютого 1980 р. – 19 вересня 1980 р. Т. 2. 215 арк.
2. ГДА СБУ в Одеській обл. Спр. 16260-п. Т. 3. 269 арк.
3. ГДА СБУ в Одеській обл. Спр. 16260-п. Т. 4. 284 арк.
4. ГДА СБУ в Одеській обл. Спр. 16260-п. Т. 5. 249 арк.
5. ГДА СБУ в Одеській обл. Спр. 16260-п. Т. 6. 205 арк.
6. Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга половина 50-х–80-ті рр. ХХ століття). Київ : Рідний край, 2000. 616 с.
7. Діагноз КГБ: шизофренія. Інтерв'ю Юрія Зайцева з Ганною Михайленко. Документи / Вступна стаття, упоряд. і ред. Ю. Д. Зайцева. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 240 с.
8. Зайцев Ю. Рух опору на Півдні України (кінець 1950-х –1980-ті роки): Одеська парадигма. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2014. Випуск 24. С. 413–434.
9. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987). Харків : Фоліо, 2003. 144 с.
10. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. Київ : Кліо, 2019. 248 с.
11. Овсієнко В. Михайленко Ганна Василівна. *Дисидентський рух в Україні. Віртуальний музей Харківської правозахисної групи*. 2005. URL: <https://museum.khpg.org/1120818672>. (дата звернення: 26.01.2026).
12. Паска Б. Судові репресії Комітету державної безпеки проти Української Гельсінської групи (лютий 1977 – лютий 1979 рр.). *Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис Галичина*. 2025. Том 38. С. 119–129. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.38.119-129>.
13. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні. Середина 1950-х–початок 1990-х років. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 720 с.
14. Рух опору в Україні: 1960–1990. Енциклопедичний довідник : 2-ге видання. Київ : Смолоскип, 2012. 896 с.
15. Секо Я. Основні етапи діяльності Української Гельсінської групи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. 2012. Випуск 1. С. 142–149.
16. Paska B. The State Security Committee's use of extrajudicial repression against the Ukrainian Helsinki Group (February 1977 – February 1979). *Scientific Papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University. Series: History*. Issue 53. Vinnytsia: VSPU, 2025. 74–83. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-53-74-83/>.

Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026

5 Антирадянська агітація і пропаганда.